

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕПРЕСИВНОСТІ АГРАРНИХ РЕГІОНІВ ПОЛІССЯ

Постановка проблеми. За останні роки в Україні спостерігається посилення асиметрії в соціально-економічному розвитку регіонів. Поглиблення дисбалансу на регіональному та місцевому рівнях істотно ускладнює реалізацію єдиної політики у сфері соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг. Особливо несприятливими рисами розвитку вирізняються так звані депресивні території, де соціально-економічна ситуація набула ознак гострої кризи. Визначення меж таких регіонів є важливим загальнодержавним завданням, сферою пошуків науковців і практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [1] визначено перелік показників для виділення (ідентифікації) депресивних сільських територій. Такими є: найнижчі за останні три роки щільність населення, природний приріст, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу, заробітна плата, найвищі показники зайнятості у сільському господарстві. Проте цим законом не встановлено кількісних меж віднесення територій до категорії депресивних. Окремі методичні аспекти вивчення депресивних територій розглядалися в роботах В.С. Коломійчука [2], Ф.Д. Заставного [3], В. Лексина та А. Швецова [4], Куперштоха В.Л. та ін. [5]. Кабінетом Міністрів України розроблено два варіанти методики комплексної оцінки та моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів [6,7] з використанням великої кількості показників. Проте у них відсутня акцентована увага на ідентифікації саме депресивних територій. Залишаються невизначеними також кількісні межі критеріїв депресивності території, не сформовані методичні підходи до виділення депресивних територій різного рангу, не розроблена процедура оцінки впливу різних показників на характер та рівень гостроти депресії.

Постановка завдання. Головним завданням даної статті є удосконалення методики виділення депресивних аграрних територій та визначення найважливіших індикаторів депресивності адміністративних районів Полісся.

Виклад основного матеріалу. Інформаційною основою проведення дослідження стали матеріали статистичних щорічників Волинської, Житомирської, Рівненської та Чернігівської областей. Загалом було відібрано 15 показників у розрізі 77 адміністративних районів областей Полісся. До переліку були включені такі блоки показників: загальноекономічний блок (X^1 - інвестиції в основний капітал у розрахунку на одну особу, грн.; X^2 - частка власних доходів у бюджеті, %), рівень доходів та зайнятості населення (X^3 - середня номінальна заробітна плата, грн.; X^4 - частка безробітних, %), демографічна ситуація та особливості розселення населення (X^4 - щільність сільського населення, осіб/км²; X^5 - частка сільського населення, %; X^6 - природний приріст у сільській місцевості, %; X^7 - середня людність сільських поселень, осіб; X^8 - частка осіб пенсійного віку, %), забезпеченість населення та населених пунктів закладами сфери послуг (X^{10} - товарообіг на одну особу, грн.; X^{11} - обсяг реалізованих послуг на одну особу, грн.; X^{12} - кількість закладів торгівлі на 10 сільських поселень, од.; X^{13} - кількість денних загальноосвітніх закладів на 10 сільських поселень, од.; X^{14} - кількість закладів клубного типу на 10 сільських поселень, од.; X^{15} - кількість лікарів на 10 тис. жителів, осіб). Інтегральний показник депресивності (X^{16}) визначався як сума нормованих значень вихідних показників з урахуванням того, що вони можуть мати як позитивний (стимулятори), так і негативний (дестимулятори) вплив на кінцевий результат.

Для визначення значущості показників та їх впливу на рівень депресивності регіонів Полісся використовувався факторний аналіз, а обрахунки проводилися з допомогою пакета програм STATISTICA 6.0. Найважливіші результати факторного аналізу 16 показників визначення депресивності аграрних територій Полісся представлені в табл. 1.

Табл. 1. Матриця факторних навантажень

Показники	Фактори										
	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	Показники	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅
X ₁	-0,03	0,14	-0,19	-0,08	0,74	X ₁₀	0,09	0,33	0,08	0,37	0,36
X ₂	-0,39	0,79	0,14	-0,07	0,12	X ₁₁	-0,49	0,57	-0,34	0,23	0,01
X ₃	0,15	0,77	0,15	-0,02	0,28	X ₁₂	0,37	0,49	-0,33	0,45	-0,19
X ₄	0,53	-0,09	0,56	-0,07	0,15	X ₁₃	0,83	-0,02	-0,12	0,07	-0,28
X ₅	0,38	-0,61	0,37	0,30	0,15	X ₁₄	0,55	0,02	-0,16	-0,16	-0,61
X ₆	0,89	-0,06	0,10	-0,06	0,11	X ₁₅	-0,02	0,19	0,87	0,04	-0,20
X ₇	0,88	0,10	0,05	0,21	-0,19	X ₁₆	0,39	0,84	0,09	0,28	0,01
X ₈	-0,82	-0,02	-0,18	0,25	-0,08	Сумарна дисперсія, %	27,5	19,1	10,1	8,7	8,8
X ₉	0,16	0,01	-0,01	-0,82	0,01						

Розраховано автором.

Загалом було відібрано п'ять факторів, які сумарно відображали майже 75% вихідної інформації. Змістовна інтерпретація факторів базується на оцінці факторних ваг окремих показників. Так, у складі першого фактора найбільші факторні ваги мають показники X₆, X₇, X₈ та X₁₃, у складі другого - X₂ та X₃, третього - X₁₅, четвертого - X₉, п'ятого - X₁. Це дає підстави визначити перший фактор як фактор демографічної ситуації та розселення, другий - фінансової самостійності та доходів населення, третій - забезпеченості населення товарами і послугами, четвертий - рівень зайнятості, п'ятий - загальноекономічний.

Для того, щоб точно оцінити значущість того чи іншого показника, важливо знати, як повно (у %) він відображений у п'яти виділених факторах. Обрахунки проводилися за формулою:

$$\lambda = \sum_{i=1}^n a_{ir}^2 \quad (1)$$

де a_{ir}^2 - факторне навантаження і-го показника в r-ому факторі.

Попередній аналіз факторних ваг, а також обрахунки, проведені відповідно до формули 1, дають підстави стверджувати, що до найвагоміших показників депресивності сільських аграрних територій Полісся відносяться: X₂ - частка власних доходів у бюджеті, X₆ - природний приріст у сільській місцевості, X₇ - середня людність сільських поселень, X₈ - частка осіб пенсійного віку, X₁₃ - кількість денних загальноосвітніх закладів на 10 сільських поселень, X₁₅ - кількість лікарів на 10 тис. жителів.

Проведений аналіз депресивності регіонів Полісся дозволяє визначити не лише факторні ваги окремих показників, а й дослідити кількісний прояв виявлених факторів у просторовому аспекті. Кількісні значення визначаються як добуток двох матриць. Одна з них представлена факторними вагами 16 показників, інша - нормалізованими значеннями вихідних показників у розрізі 77 адміністративних районів Полісся. Матриця F, яка складається з векторів F_i і матриця вихідних даних X, у транспонованому вигляді визначається за формулою: $F=A^{-1} \cdot Z'$, де A^{-1} - матриця факторних навантажень, Z' - матриця нормалізованих значень вихідних показників.

На основі розрахунків факторних ваг було здійснено групування адміністративних районів Полісся за формою прояву у них п'яти виділених факторів. Найдоцільнішим виявилось виділення таких груп: 1) регіони, які мають найбільше від'ємне значення (найгірший рівень); 2) регіони, які мають від'ємне значення, але воно близьке до 0 (відносно гірший рівень); 3) регіони, які мають позитивне значення, яке також близьке до 0 (відносно кращий рівень); 4) регіони, які мають високі позитивні значення (найкращий рівень). Групування регіонів за чотирма найвагомішими факторами відображене на рис. 1-4.

Показники демографічної ситуації значно посилюють рівень депресивності адміністративних районів Чернігівської та Житомирської областей, а в Рівненській та Волинській, навпаки, покращують.

На відміну від першого, у другому факторі (фінансова самостійність та доходи населення) немає надто полярих величин. Позитивні значення цей фактор має в Чернігівській та Рівненській, негативні - у Волинській та Житомирській областях.

За рівнем забезпеченості населення товарами та послугами (третій фактор) у позитивному плані виділяються Рівненська та Волинська області, у негативному - Житомирська та Чернігівська.

Фактори «зайнятості населення» та «загальноекономічного розвитку» вирізняються переважно середнім за силою рівнем впливу на депресивність областей Полісся. Значення факторних ваг змінюється у межах від -1,0 до +1,0.

З наведених малюнків видно, що найбільші міжобласні контрасти у рівні депресивності зумовлюють демографічні показники, меншою мірою показники доходів населення та забезпеченості товарами і послугами.

Завершальним етапом дослідження стало визначення рейтингу адміністративних областей Полісся за рівнем депресивності. Для цього була визначена частка адміністративних районів Полісся у кожній із чотирьох виділених груп (табл. 2). Чим більшим є представництво адміністративних районів у групі з найгіршими показниками, тим вищим є рівень її депресивності.

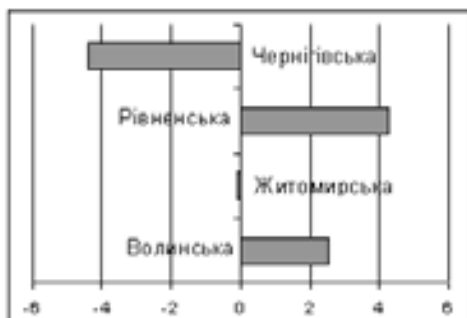

Рис. 1. Розподіл областей Полісся за ступенем прояву демографічного фактора

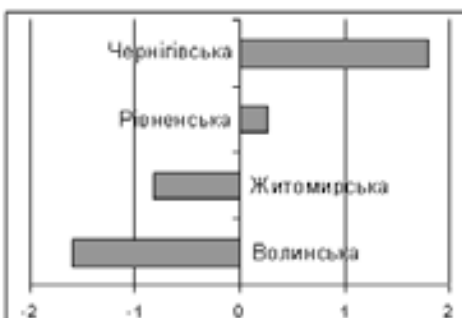

Рис. 2. Розподіл областей Полісся за ступенем прояву фактора фінансової самостійності та доходів населення

Рис. 3. Розподіл областей Полісся за ступенем прояву фактора забезпеченості населення товарами та послугами

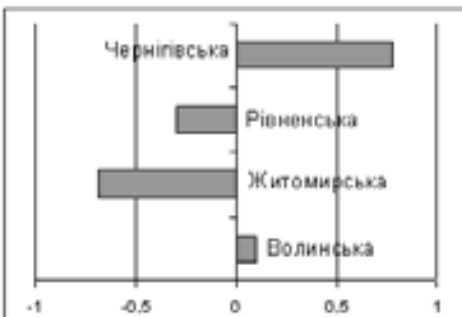

Рис. 4. Розподіл областей Полісся за ступенем прояву фактора зайнятості населення

У першій групі районів, які характеризуються найвищими від'ємними значеннями, зосереджено 37,4% районів Чернігівщини та 32,3% районів Житомирщини, тоді як частка Рівненської та Волинської областей становить відповідно лише 18,2 та 12,1%.

Табл. 2. Розподіл адміністративних районів Полісся за величиною факторних ваг

Області Полісся	Частка районів у складі відповідної групи				Частка районів від їх максимально можливої кількості у складі даної групи			
	Групи				Групи			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Волинська	12,1	23,8	23,6	24,0	15,0	30,0	32,5	22,5
Житомирська	32,3	40,6	29,1	13,3	27,8	35,6	27,8	8,8
Рівненська	18,2	12,9	20,9	34,7	22,5	16,3	28,8	32,4
Чернігівська	37,4	22,7	26,4	28,0	33,6	20,9	26,4	19,1

У групі районів з найкращою ситуацією відсоткове представлення областей протилежне. Найбільше представництво у цій групі мають адміністративні райони Волинської та Рівненської областей, найменше - Житомирської.

Розподіл районів за групами не зовсім точно відображає ситуацію, оскільки області Полісся мають неоднакову кількість районів. Об'єктивнішу картину ми отримаємо у тому разі, коли визначимо частку адміністративних районів областей Полісся від максимально можливої їх кількості у тій чи іншій групі. З табл. 2 видно, що у першій групі з від'ємними показниками найповніше представлені Чернігівщина (33,6%) та Житомирщина (27,8%). Водночас у четвертій групі, де показники найкращі, найбільше представництво мають Рівненська (32,4%) та Волинська (22,5%) області.

Висновки. Задекларовані в Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» критерії виділення депресивних сільських територій потребують певного уточнення та доповнення. Використання факторного аналізу для оцінки рівня депресивності адміністративних районів Полісся показало, що найбільш значимими індикаторами депресивності сільських територій є: частка власних доходів у бюджеті, природний приріст у сільській місцевості, середня людність сільських поселень, частка осіб пенсійного віку, кількість денних загальноосвітніх закладів на 10 сільських поселень і кількість лікарів на 10 тис. жителів.

Регіони Полісся суттєво різняться між собою за рівнем гостроти та особливостями прояву чинників депресивності. Найнижчі рейтинги мають адміністративні райони Чернігівської та Житомирської областей.

Запропонована методика визначення депресивності аграрних районів дає можливість установити основні причини територіальних депресій та розробити шляхи їх подолання.

Джерела та література:

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». - www.rada.gov.ua.
2. Коломійчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення, стратегії розвитку). - Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. - 440 с.
3. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка, проблеми// Регіональна економіка. - № 1, 2005. - С. 87.
4. Лексин В., Швецов А. Приоритеты региональной политики. Депрессивные территории и механизмы их санации // Российский экономический журнал. - № 1, 1995. - С. 31-39.
5. Куперштох В.Л., Соколов В.М., Суспицын С.А., Ягольницер М.А. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов // Регион: экономика и социология. - № 2, 1996. - С. 3-33.
6. Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2004 р.). - www.rada.gov.ua.
7. Порядок проведення моніторингу результатів діяльності Кабінету Міністрів України (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2005 р.). - www.rada.gov.ua.

Владислав Миленський

РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ

I. Вступ. Соціалізація економічного розвитку в умовах сучасної міжнародної інтеграції, глобалізації, становлення суспільств інформаційного типу, застосування нових важелів впливу на ринки праці, їхня оптимізація відповідно до критеріїв формування і функціонування сучасної та конкурентоспроможної національної економіки постають умовами динамічного зростання, покращення рівня життя населення, модернізації моделі розвитку економіки України.

Розв'язання соціальних проблем за умов гострої міжнародної конкурентної